

POHŘEBIŠTĚ Z OBDOBÍ ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ V ERODOVANÉM TERÉNU V BRANDÝSE NAD LABEM-VRÁBÍ*

Jan Turek – Magdalena Turková

ÚVOD

Předstihový archeologický výzkum proběhl pod vedením autorů tohoto příspěvku při stavbě komunikací a přípravě stavebních parcel firmy Central Group, a. s., v Brandýse nad Labem-Vrábí (*obr. 1*), mezi ulicemi Pražská a Květnová (v okolí bodu 50°10'29.33"N, 14°39'09.57"E). Plošný odkryv proběhl nejprve v rámci přípravy stavební plochy dvou komunikací (od poloviny července do konce srpna 2011) a následně také v ploše parcel rodinných domů podél ulice Květnové (srpen až říjen 2011). Výzkum v roce 2011 navázal na předchozí sezónu (*Levínský 2011*, 1153). Ve spolupráci s firmou Kropáček bylo v lokalitě zachyceno přes 300 zahloubených objektů z období řívnáčské, mohylové a štitarské kultury. Podloží lokality bylo tvořeno světlou hlínou sprašového charakteru značně protkanou tmavými odstíny mrazových puklin a pásem soliflukce. Na různých místech polohy byly evidovány rozsáhlé stopy postglaciální vodní eroze a akumulace sedimentů. Masivní erozní zářezy vznikly v lokalitě jednak v pravěku, ale opakovaně také v období vrcholného středověku a novověku. Nejbližší přirozený vodní zdroj, tedy současný regulovaný břeh Labe, se nachází více než jeden kilometr severně od zkoumaného prostoru. Vzhledem k poměrně hustému pravěkému osídlení této oblasti lze předpokládat, že se původní přirozené zdroje vody v podobě meandrů a slepých ramen nacházely i v těsné blízkosti námi zkoumané plochy a že stopy eroze a akumulace mohou souviset s vodním režimem v okolí toku Labe.

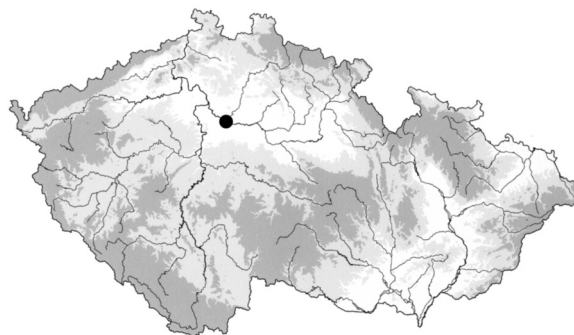
POHŘEBIŠTĚ Z OBDOBÍ ZVONCOVITÝCH POHÁRŮ

Právě jedna taková erozní epizoda značně porušila několika erodovanými koryty tři hroby z období zvoncovitých pohárů (*fototab. 13:1*). Hroby původně obsahovaly dva ženské a jeden dětský pohřeb (blíže *Beran-Cimbůrková 2012*). Poslední jmenovaný obsahoval drobný kus jantaru a zlomky dvou zdobených zvoncovitých pohárů. Jeden ženský pohřeb byl provázen mísou a vejčitým hrncem a druhý mísou na nožkách a kostěnými knoflíky s V-vrtáním. Další dvě kostry byly porušeny a jejich stáří je, vzhledem k absenci artefaktů, nejasné. Pohřební nálezy byly zcela nebo částečně dezintegrovány působením vodní eroze. Jen cíleným postupem odkryvu a dokumentační strategií byly zachyceny fragmenty pohřební výbavy a kosterních pozůstatků, které byly prostorově dislokovány.

Popis nálezů a nálezových okolností

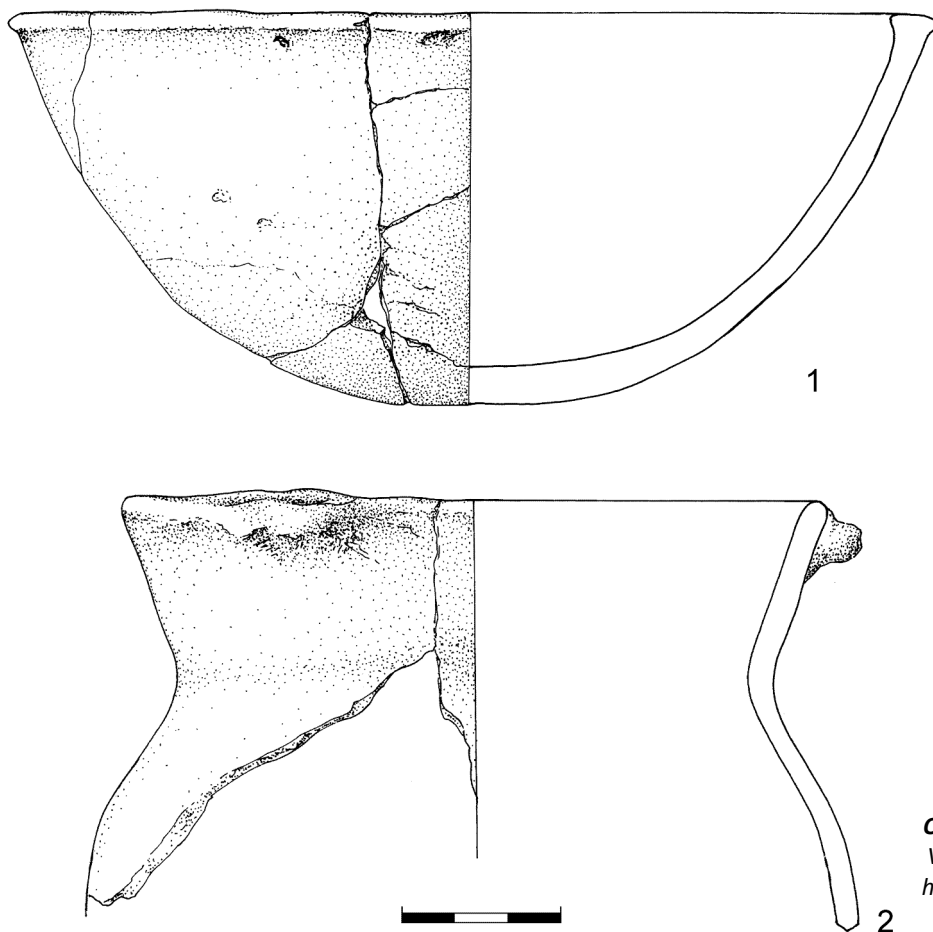
Hrob 1

V případě kontextu 323 byla intaktně zachována jen část dolních končetin a keramické mísy (*obr. 2:1; fototab. 13:2; 14*), zatímco zbývající zlomky torza kostry a keramické pohřební výbavy byly rozptýleny v kontextu 322. Dolní končetiny byly silně pokrčeny a lýtka silně přitažena. Partie chodidel byla zničena zásahem mladšího výkopu od severu, zatímco celá horní polovina těla a hrdlo vejčité nádoby (*obr. 2:2*) byly přemístěny do výplně kontextu 322.

Obr. 1. Brandýs nad Labem. Poloha lokality na mapě ČR

* Autoři věnují příspěvek Václavu Mouchovi u příležitosti jeho významného životního jubilea.

Obr. 2. Brandýs nad Labem-Vrábí. Hrob 1: 1 – mísa; 2 – hrdlo vejčité nádoby. Kresba I. Vajglová

Interpretace:

Kontext 323 představuje residuum hrobové jámy s inaktivně zachovalými dolními končetinami těla, které bylo pohřbeno na pravém boku, hlavou směrem k jihu, jde tedy pravděpodobně o pohřeb ženy. Této genderové interpretaci by odpovídal také nález typicky ženského vejčitého hrnce (obr. 2:2). Kontext 322 je výplň podlouhlé erozní rýhy, která zničila jižní část hrobové jámy a v níž se v různých výškových úrovních nalézaly zlomky kostry a keramiky (hrdlo vejčitého hrnce – 322/1 a 8).

Nálezy:

1 – mísa s římsovitým okrajem a kulovitou podstavou (obr. 2:1). Povrch hladký souvisle šedohnědý. Výška 73 mm, průměr ústí 178 mm, průměr podstavy 40 mm;

2 – horní část vejčitého hrnce (obr. 2:2). Na okraji plasticky hrotitý výčnělek. Povrch hladký, hnědo červený, skvrnitý. Průměr ústí 130 mm.

Hrob 2

Kosterní pozůstatky jednoho jedince byly v tomto případě dislokovány jak v horizontálním, tak i ve vertikálním směru (fototab. 15:1). Části dlouhých kostí končetin byly zachyceny už v úrovni -1,70 m v rámci kontextu 311, bylo zde také torzo mísy na nožkách (obr. 3:7). Pohřeb byl v této části situace porušen kontextem 357. Větší část kostry byla odkryta hlouběji v úrovni -2,11–2,20 m v kontextu 373. Ani zde však zřejmě nebyly kosti zachovány v anatomické poloze. Na kostech bylo nalezeno šest kostěných knoflíků s V-vrtáním (obr. 3:1–6).

Interpretace:

Dlouhé kosti a mísa na nožkách byly z hrobu přemístěny v souvislosti se vznikem většího erozního útvaru č. 357. Pozůstatky hrobové jámy lze snad spatřovat v kontextu 373, respektive 356. Ani zde však kosti neležely na dně a byly přemístěny v rámci dalšího erozního koryta směřujícího od jihu k severu, mezi kontexty 356 a 380. Pohřeb byl s největší pravděpodobností původně uložen hlavou k jihu, tedy v ženské orientaci, což je v souladu s nálezy kostěných knoflíků, které se objevují zpravidla společně s pohřby žen.

Nálezy:

1–6 – kostěné knoflíky s V-vrtáním (obr. 3:1–6) s průměrem 9–11,5 mm a výškou 3,5–5 mm;

7 – část mísy na nožkách (obr. 3:7). Mísa měla původně čtyři nožky o průměru 30–35 mm, průměr ústí 370 mm, a celkovou výšku 113 mm. Povrch nádoby byl hladký, souvisle hnědočerný.

Hrob 3

V případě hrobu 3 lze o pohřebním celku hovořit jen hypoteticky, neboť nebyly zachyceny ani obrysy hrobové jámy, ani konkrétní horizontálně nebo vertikálně stratigraficky vymezená akumulace nálezů (fototab. 15:2). Zlomky lidských kostí byly zachyceny v kontextu 309, v sondě 3, v úrovni -1,8–2,02 m. Keramika nalezená v této úrovni však nespádá svou datací do období zvoncovitých pohárů a lze předpokládat její zařazení do období mladšího pravěku. Zlomky lidských ostatků byly odkryty

prakticky v celé výplni zahloubení zkoumaného sondou 3 (obr. 4). Zde se také vyskytovaly zlomky nejméně dvou zdobených zvoncovitých pohárů. Zatímco lidské kosti byly ve zlomcích rozptýleny převážně jen v sondě 3, zlomky zvoncovitých pohárů byly zachyceny též v sondách 3A a 3B, tedy v kontextech 308/1,2, 381 a 388/4.

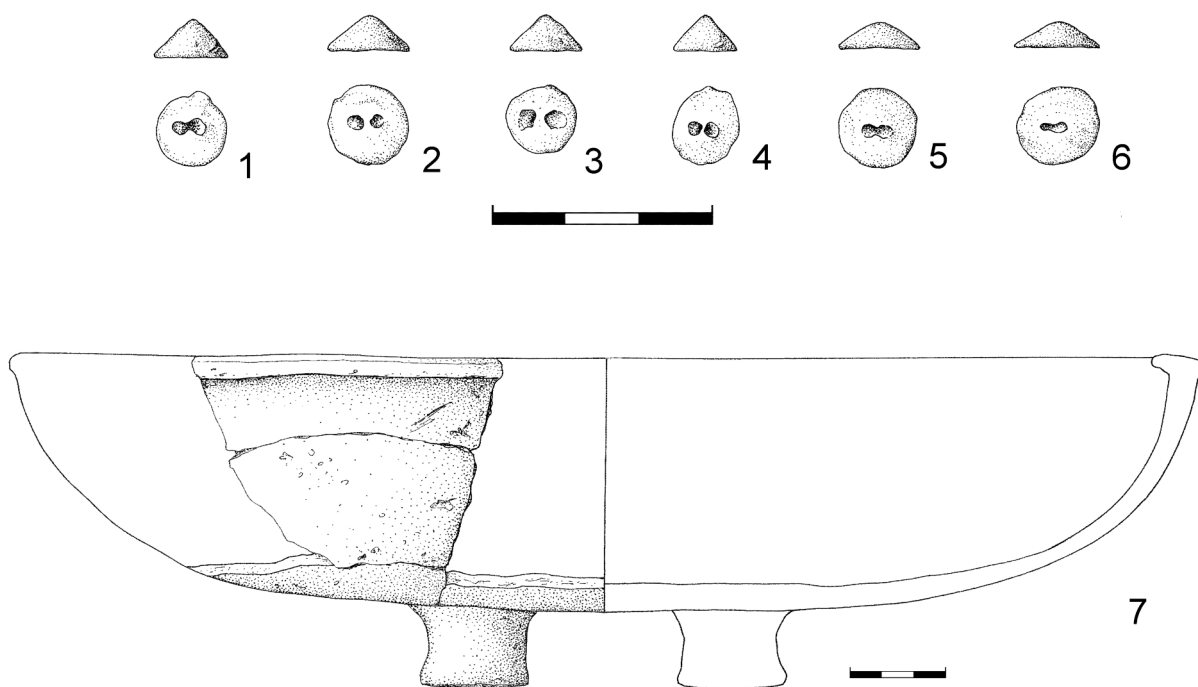
Interpretace:

Pracovně stanovené kontexty 308, 381 a 388 ve skutečnosti tvoří výplň jedné podlouhlé erozní rýhy táhnoucí se ve směru sever-jih (fototab. 15:2). V tomto směru byly také rozptýleny zlomky zvoncovitých pohárů, jejichž hlavní akumulace se nacházela u dna při jižním okraji tohoto objektu. Zdá se, že se zde největší zlomky těla a podstavy

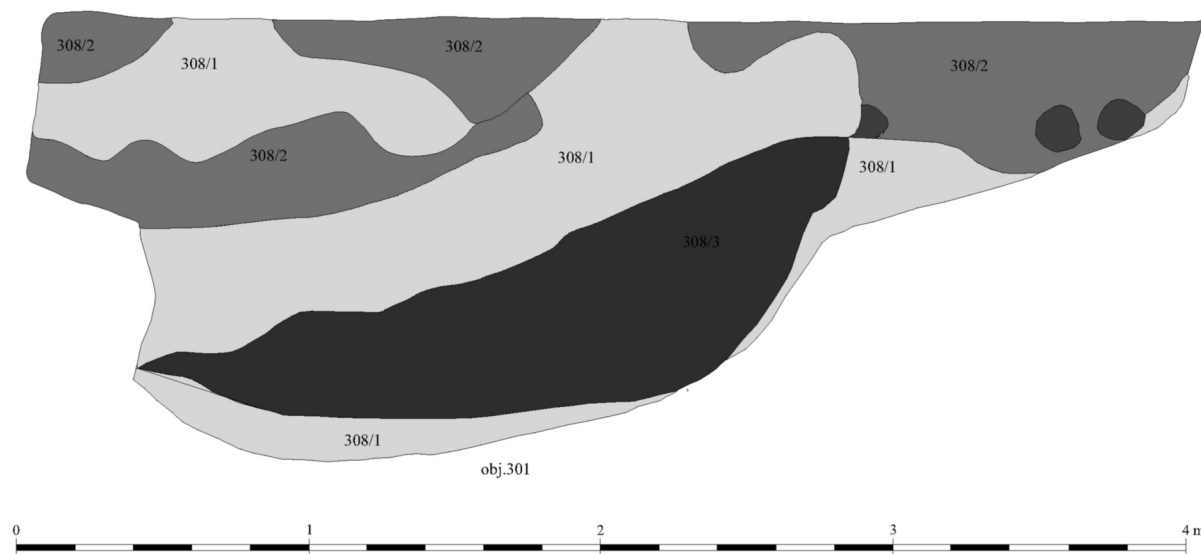
rekonstruovaného poháru (obr. 5:1) zachytily o čelní „břeh“ koryta, které v těchto místech končilo a poměrně ostře se zvedalo. Ostatky nedospělého jedince byly dislokovány spíše vertikálně v poměrně úzkém pruhu, přibližně vymezeném sondou 3. Naproti tomu zlomky zdobených zvoncovitých pohárů byly zachyceny v různých výškových úrovních výplně a prakticky v celé jižní části erozního koryta, tedy v délce 2,5–3 m.

Nálezy:

1 – větší část zdobeného zvoncovitého poháru (obr. 5:1). Výzdoba se skládá ze tří průběžných výzdobných pásů s vodorovně kladeným kolkem, tří pásů s negativní klikatkou a jednoho pásu u podstavy s kosočtverci. Povrch

Obr. 3. Brandýs nad Labem-Vrábí. Hrob 2: 1–6 – kostěné knoflíky s V-vrtáním; 7 – mísa na nožkách. Kresba I. Vajglová

Obr. 4. Brandýs nad Labem-Vrábí. Řez výplně erozního koryta s nálezy zlomků kostry a zlomků zvoncovitých pohárů ze zničeného hrobu 3. Dokumentace R. Hadacz

poháru červený, skvrnitý, erodovaný, místy s pozůstatky engoby. Výška 130 mm, průměr ústí 177 mm, průměr podstavy 65 mm.

2 – sedm zlomků zdobených zvoncovitých pohárů (obr. 5:2–8) z 1–2 dalších keramických jedinců. Výzdoba: me-

topové motivy přesýpacích hodin, negativní klikatka, šrafované kosočtverce.

3 – zlomek jantarového korálku (?). Zde nezobrazen.

SOUDOBÉ NÁLEZY V OKOLÍ POHŘEBIŠTĚ

V bezprostřední blízkosti námi zkoumané pohřební polohy (asi 100 m východně) se nacházela Limanova cihelna, kde Antonín Pácal 5. ledna 1905 objevil dva nezdobené zvoncovité poháry s uchem, dvě mísy a část zdobeného zvoncovitého poháru (Hájek 1968, 4). Ačkoliv byl nález zaznamenán jako inventář jednoho kostrového hrobu se skrčenou kostrou, je možné, že keramický inventář pochází z více hrobů (nálezy jsou dnes uloženy v Národním muzeu v Praze). Je zjevné, že zde prezentované nálezy a nález z roku 1905 tvoří celek jednoho pohřebiště.

Druhá nejbližší poloha s nálezy zvoncovitých pohárů se nachází asi 1,5 km SSV od zde pojednaných nálezů, za nádražím v Brandýse nad Labem, kde byl odkryt kostrový hrob se džbánkem průvodní keramiky zvoncovitých pohárů (Hájek 1968, 4).

Další pohřební nálezy z období zvoncovitých pohárů pak pocházejí ze Zárubovy (později Limanovy) cihelny v nedalekých Dřevčicích (o. c., 21), z Toušeně (o. c., 127–128) a Svěmyslic (o. c., 120). Sídlištní nálezy jsou pak známy z Jenštejna (o. c., 30–31).

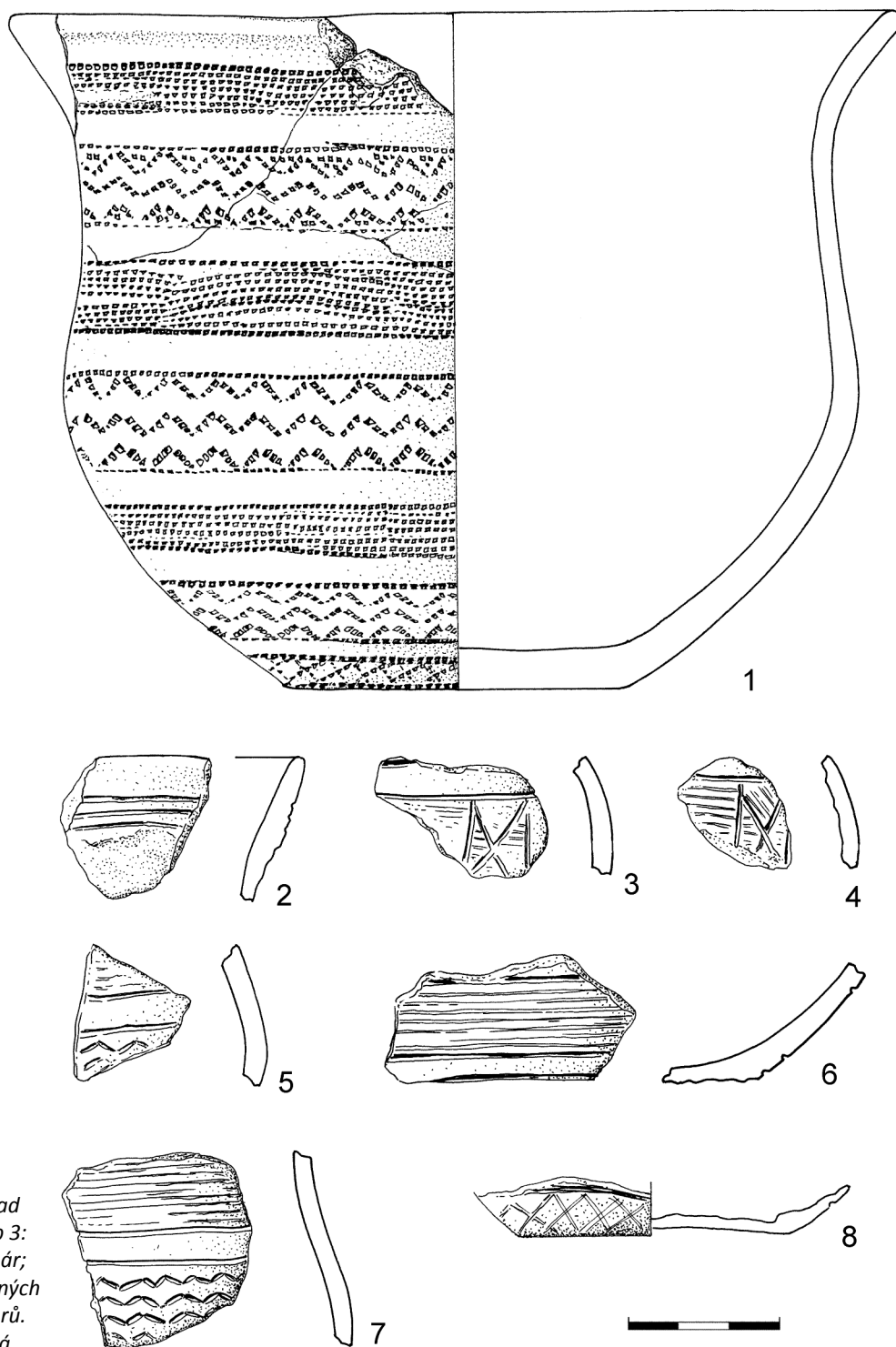
PEDOLOGICKÁ SITUACE LOKALITY

Již zmíněné komplikace při identifikaci a interpretaci antropogenních objektů působila jak velmi specifická pedologická situace podloží lokality, tak erozní a akumulární procesy formující současnou podobu lokality. Otázkám identifikace antropogenních struktur v takto nečitelném podloží bude věnován prostor v budoucí studii, proto se zde omezujeme jen na stručný výťah z pedologického posudku R. Hadacze (Hadacz 2011): „Skalní podloží bylo při archeologickém výzkumu zachyceno pouze v jedné sondě, č. 20 v ploše B, a to ve formě jemně zrnitých zvětralých pískovců okrové barvy, místy narezlých. Povrch skalního podloží byl v pleistocénu vystavován působením glaciálního klimatu. Dokládají to nepravidelné oválné uložení provířené humózní hnědočerné vrstvy se světle okrovými sprašemi v mírně podpovrchových partiích, zasahujících až do 2m popř. 3m hloubky v objektu 281. Vliv mrazu působil až do stádia kryoturpace – vzájemného nakypření a prohnětení vrstev do tvaru mrazového hrnce, formálně snadno zaměnitelného s řezem archeologickými objekty typu zásobnic. V tzv. aktivní vrstvě permafrostu docházelo k půdotokům-soliflukci, která je v objektech viditelná již zmíněným provířením, ve všech objektech se stejným sklonem uklánějícím se na severovýchod. Některé procesy nejsou zcela objasněny a vyžadují pečlivější pedologický průzkum. V holocénu se na jednotvárném sprašovém substrátu vytvořila černozem, v některých místech druhotně vyplňuje drobnou depresi, například v objektech 259, 281 (plocha A). Některé další splachové projevy jsou i na ploše B obj. 355, 335, 333 a další. V některých objektech můžeme pozorovat několik procesů, jak působení předchozí soliflukce, tak krátkodobé splachy viz obj.: 308, 309.“

ZÁVĚR

Z hlediska hodnocení pohřebních dat z období zvoncovitých pohárů nejde v případě zde popisovaných nálezů ani zdaleka o lokalitu výjimečnou. Spíše je pozoruhodné, v jak torzovitém stavu se tyto pohřební památky dochovaly a jak vhodně aplikovaná metodika odkryvu a „3D“ dokumentace dislokovaných reliktnů napomohla nejen rekonstrukci původních pohřebních kontextů, ale také interpretaci erozních a akumulárních procesů vedoucích ke zformování značně komplikovaných nálezových situací.

Z hlediska rekonstrukce pohřebního ritu tří zkoumaných celků lze shrnout, že byly odkryty dva pohřby dospělých žen (hrob 1 a 2) orientovaných hlavou k jihu a v případě hrobu 1 také v prokazatelně ženské poloze na pravém boku. Rovněž pohřební výbava těchto hrobů nasvědčuje pro interpretaci ženského genderu zemřelých: torzo vejčitého hrnce v hrobě 1 a šest kostěných knoflíků s V-vrtáním v hrobě 2. Značně poškozený pohřeb nedospělého jedince interpretovaný jako hrob 3 vykazuje stopy prestižní výbavy – fragmenty nejméně dvou zdobených zvoncovitých pohárů a drobný zlomek jantarového ko-

Obr. 5. Brandýs nad Labem-Vrábí. Hrob 3:
1 – zvoncovitý pohár;
2–8 – zlomky zdobených
zvoncovitých pohárů.
Kresba I. Vajglová

rálku (?). O vnitřně chronologickém zařazení nálezů nelze blíže uvažovat. Výskyt zlomků zvoncovitého poháru s metopovým motivem přesýpacích hodin sice naznačuje, že by mohlo jít o plně rozvinutý styl východní provincie zvoncovitých pohárů, ale chronologický význam tohoto motivu nebyl prozatím jednoznačně potvrzen.

Je zjevné, že zde prezentovaný výzkum z roku 2011 odkryl část pohřebiště z období zvoncovitých pohárů související s nálezem kostrového hrobu, který byl v roce 1905 objeven v Limanově cihelně ve Vrábí (Hájek 1968, 4). Západní okraj cihelny byl vzdálen jen asi 100 metrů od tří hrobů odkrytých současným výzkumem.

LITERATURA

- Beran-Cimbůrková, P. 2012: Antropologický rozbor kosterních pozůstatků z hrobů kultury se zvoncovitými poháry z Brandýsa nad Labem-Vrábí, *Archeologie ve středních Čechách* 16, 673–677.
- Hadacz, R. 2011: Geologické poměry při akci ZAV Brandýs n/L. Pražská ul. Rukopis, Brno.
- Hájek, L. 1968: Kultura zvoncovitých pohárů v Čechách. *Archeologické studijní materiály* 5. Praha.
- Levínský 2011: Brandýs nad Labem, okr. Praha-východ, in: M. Lutovský a kol., *Terénní výzkumy Ústavu archeologické památkové péče středních Čech v letech 2009 a 2010*, *Archeologie ve středních Čechách* 15, 1153.

BELL BEAKER CEMETERY AFFECTED BY EROSION AT BRANDÝS NAD LABEM-VRÁBÍ

The funerary evidence from Brandýs does not differ from the usual standard of Bohemian Bell Beaker cemeteries. Extraordinary is, however, the extent of the post depositional damage by the water erosion. Thanks to the appropriate recording methods of 3D recording and photogrammetry it was possible to reconstruct the original funerary contexts disintegrated over considerable space and also to interpret the erosion and accumulation processes that have taken place on the site.

As the burial rites are considered the two graves contained burials of adult women (grave 1 and 2) with their heads orientated to the south. In the case of the grave 1 it is obvious that the body was positioned onto the right side, which is indicative of female gender. Also the funerary assemblages of these two graves suggest they were containing female burials: torso of an ovoid pot in the grave 1 and six bone V-perforated buttons in the grave 2. The third funerary context was badly damaged burial of a juvenile individual and is represented by prestigious funerary assemblage – fragments of at least two decorated bell beakers and tiny fragment of an amber bead (?). It is difficult to make any conclusion concerning the Bell Beaker chronology. The occurrence of the metope motives may suggest that the beakers were of the localised eastern province style but the chronological significance of this motive is not clear. The three graves of 2011 excavation are probably part of earlier known funerary site discovered in the neighbouring brick factory already in 1905.

Fig. 1. Brandýs nad Labem in the geographical context of the Czech Republic

Fig. 2. Brandýs nad Labem-Vrábí, grave 1: 1 – bowl; 2 – a neck fragment of an ovoid pot

Fig. 3. Brandýs nad Labem-Vrábí, grave 2: 1–6 – V-perforated bone buttons; 7 – polypood bowl

Fig. 4. Brandýs nad Labem-Vrábí, section through the erosion notch with finds of skeletal fragments and bell beakers from the grave 3

Fig. 5. Brandýs nad Labem-Vrábí, grave 3: 1 – a bell beaker; 2–8 – fragments of decorated bell beakers

Photo Plate 13. Brandýs nad Labem-Vrábí. 1 – an overall photogrammetric plan of eroded graves 1–3; 2 – photogrammetric plan of the eroded grave 1 during the first phase of excavation

Photo Plate 14. Brandýs nad Labem-Vrábí.

1 – photogrammetric plan of the eroded grave 1 during the second phase of excavation; 2 – photogrammetric plan of the eroded grave 1 during the final phase of excavation

Photo Plate 15. Brandýs nad Labem-Vrábí.

1 – photogrammetric plan of the eroded grave 2; 2 – photogrammetric plan of the erosion notch with fragments of human remains and bell beaker pottery fragments from damaged grave 3. Some large fragments of decorated beaker were found in the southern part of the feature, they are not depicted in this stage of excavation

(English by J. Turek)

JAN TUREK

ÚSTAV ARCHEOLOGICKÉ PAMÁTKOVÉ PÉČE STŘEDNÍCH ČECH, NAD OLŠINAMI 3/448, 100 00 PRAHA 10
turekjan@hotmail.com

MAGDALENA TURKOVÁ

KATEDRA ARCHEOLOGIE ZÁPADOČESKÉ UNIVERZITY V PLZNI, SEDLÁČKOVA 15, 306 14 PLZEŇ
mturkova@kar.zcu.cz